

Opponensi vélemény Bárd Károly *Az áldozatok méltósága és a vádlottak jogai – összehasonlító jogi tanulmány* című akadémiai doktori értekezéséről

Tisztelt Elnök Úr, Jelölt Úr, Kedves Kollégák!

1. A szerző korábbi munkásságát ismerve nem lepődtem meg, hogy amikor újabb dolgozatának olvasásába fogtam, nem volt könnyű abba hagynom. Megint folyamatos szellemi éberséget követelő, kiérlelt, tartalmas, töprengésre ösztönző tanulmánnyal szembesültem. Bárd Károly elemzései olyanok számára, akik jobban szeretik a kevesebb kétség és a több bizonyosság látszatát (az ilyenek valószínűleg mindig többségben lesznek) helyenként talán szokatlanul óvatosnak, túlzottan problémaérzékenynek, a végleges válaszokat sokszor tudatosan elodáznak tűnhetnek. Ám erről legkevesbé a szerző tehet, a magyarázat inkább korunk büntető eljárást sem kímélő nehezen kiismerhető, változó és ellentmondásokról sem mentes folyamataiban keresendő. Magam gyakorta úgy látom, hogy az a fejlődési ív, amit a szerző némileg optimistán „a jogi sovinizmustól a közelítésig” címmel jellemezte, valójában nem egyirányú, s nem is feltétlenül pozitív folyamat, inkább ismétlődő, legfeljebb újabb elemekkel bővülő körforgás.

Az összehasonlító elemzés módszerét illetően érdekes, némileg rendhagyó, de tanulságos és utólag nagyrészt igazolható megoldás, hogy a szerző a terhelti jogok tartalmának egyes kérdéseit főként az esküdtszéki rendszer példájából kiindulva vizsgálja, s így jut el az ártatlanság vélelmének és a favor defensionis elvének mai, a tradicionális határokat feszegető felfogásához. Ugyanakkor a sértetti jogok elemzése esetében e kiindulási alap főként a nemzetközi büntetőbíróóságok és az EJEB gyakorlata, az egyik lehetséges konklúzió pedig a tisztességes eljárás elvének sértetti érdekeket is figyelembe vevő újraértelmezése.

2. Az esküdtszéki eljárásban kétség kívül koncentráltan jelenhetnek meg a jogállami processzus alapvető elvei, a pártatlanság, vagy a fegyveregyenlőség.

Előbbit a szerző elsősorban az esküdtek indokolás nélküli visszavetésének lehetősége kapcsán, utóbbit ezzel összefüggésben például azoknak a tudományos vitáknak a tükrében vizsgálja, amelyek akörül folytak: vajon mindkét szembenálló felet, a vádat és a védelmet egyaránt, egyenlő mértékben meg kell-e illesse ez a jog. S tényleg indokolt kérdés, hogy

vajon a sorozatos visszavetések, bonyolult szelekciók révén megalakított esküdtszékekkel szemben nem támaszthatók-e továbbra is, legfeljebb most már a *pozitív elfogultságot* felvethető aggályok?

Egy nemrégiben nálunk járt magyar származású új-mexikói főügyész, Mr. Zsóka tantermi előadásában ezzel kapcsolatban két megjegyzést tett: egyrészt támogatta a visszavetés intézményének jelenlegi szabályok szerinti fenntartását az ezt mindinkább hosszadalmassága és körülményessége miatt bíráló vádakkal szemben. Ő is rámutatott azonban arra, hogy a processzus időigényessége olykor nem áll arányban az eredményével, a szisztéma nem tökéletes, de reformja szükségképpen veszélyeztetné a gyakorlati jogászok körében is nagyra értékelt fair eljárás elveit és az állam hatalmi gépezete társadalmi korlátozásának lehetőségét. Második megjegyzésében azonban utalt arra is, hogy az esküdtszéki tárgyalások csekély és folyamatosan csökkenő aránya folytán a kérdés egyre inkább teoretikussá válik.

S valóban, közismert, hogy a common law országokban a büntető perek töredékében ítéleznek esküdtek.

Ezért magam is úgy vélem, - amit egyébként a szerző is sejtet az alcímben – hogy a szisztéma szabályozása és gyakorlata mára nem annyira a tisztességes eljárás tényleges érvényesülési terepe, sokkal inkább egyfajta hagyományos szimbolikus modell, „szemléleti iránytű” egyes tradicionális elvek (például az ítékezés pártatlanságának és társadalmi kontrolljának) fenntartása vagy erősítése igazolásaként. Az esküdtszéki bíráskodás a működőképesség érdekében kialakított és tömegesen alkalmazott egyszerűbb megoldások mellett tehát inkább demonstrálja, semmint kifejezi az ítékezés demokratizmusát.

Tartok tőle ezért, hogy az igazán izgalmas és aktuális kérdés – akár a common law országokban, akár a kontinensen – egyre inkább az lesz, hogy miként érvényesíthetőek (hagyományos formájukban egyáltalán érvényesíthetőek-e) a jogállami elvek az általános eljárást fokozatosan felváltó, korábban kivételes, mára mind általánosabbá váló sommás előkészítő- és különjárássokban.

Ettől függetlenül az esküdtszék példája kapcsán - ami még Moór Gyula sajátos „szerepcserét” szorgalmazó mentőövét is megemlíti (ha már létezik, jobb lenne ha a szakbíró döntene a bűnösségről és az esküdtek a büntetésről) - aktualitása okán talán legalább utalni lehetne Badó Attilának a laikus bíráskodás pártatlanságának, a bírák kiválasztásának kérdéseit

ugyancsak érintő, nemrégiben doktori értekezés formájában is olvasható, s korábban számos tanulmányában is elemzett felvetéseire.

3. Az érzelmek büntető eljárásbeli erőteljesebb, vagy ismételt térnyerését tekintve egyetértek azzal, hogy a sértett (vagy akár hozzátartozóinak) bűncselekményhez és elkövetőhöz fűződő emocionális viszonya az adott tett és tettes megítélésében erőteljesebb szerepet kapjon. Ne formálisan kezeljék a sértettnek a terhelt megbüntetésére irányuló igényét, ne érdemi hatással alig járó bűnösségi körülmény legyen megbocsátása, s merőben közömbös annak hiánya. A sértetti érzelmek hatása elől tehát nem kell kitérnünk. Amit viszont óvatosabban kezelnék – meglehet, e tekintetben túlzottan konzervatív a felfogásom – az annak elfogadása, hogy a bírói ítéletben, annak súlyában és indokaiban is *kifejezetten*, ha úgy tetszik *nyíltan* megjelenjenek érzelmi szempontok. Míndiig erős visszatetszést keltett bennem, amikor amerikai bírák ítéleteik szóbeli indokolását ilyen és hasonló szavakkal fejezték be: „Önnél visszatartóbb, undorítóbb bűnöző ügyében még nem ítékeztem.” Ha így gondolják is, szavaikkal éppúgy kétségessé tehetik a pártatlanságukat, mint az esetleg előítéletekkel terhelt esküdtek.

Nem felejttem el Györgyi Kálmánnak még a 80-as évek derekán tett felszólalását, amelyben egy halálbüntetés kérdésében rendezett konferencián az egyik, súlyos bűncselekmény helyszínét felidéző bíró érzelmek által is befolyásolt szempontrendszerét bírálta.

Úgy fogalmazott, hogy a büntetőjogi következmények mérlegelésénél az emóciók, a tett körülményei, látható következményei által kiváltott vagy kiváltható reakciók érvként nem vehetők figyelembe „mert ezek szenvedélyt szabadítanak fel, és az, itt nem segít.”¹ Úgy gondolom, igaza volt, s ma sem látom okát, hogy ettől eltérjünk.

4. A mű egészét tekintve talán még egy észrevétel megfogalmazható, ami az opponens – valószínűleg szubjektív – hiányérzetéből fakad. Ma, amikor Magyarországon a hazai kriminalisták még mindig az alig másfél éves Büntetőeljárásról szóló törvény lázában égnek, és sorra születnek a terhelti és sértett jogok valóságos vagy látszólagos konfliktusait is felvető értékelések, e nagyívű összehasonlítás kevés mai magyar vonatkozású, tehát a hazai állapotokat és lehetséges perspektívákat illető aktuális következtetés levonására vállalkozik. Olvashatunk ugyan rövid utalásokat – pl. a 43. oldalon a nemzetközi bűnügyi jogsegély magyar vonatkozásairól, vagy a 131. oldalon a sértett közvetítői eljárásban betöltött

¹ Jogász Szövetségi Értekezések, Budapest, 1984. A halálbüntetés és jövője a magyar büntetőjogban. 126.o..

szerepéről, ezek azonban csak ugyanolyan rövid eseti felvetések, mint például a szerb büntető eljárás egyezségekre vonatkozó szabályainak (24. old.) vagy a holland törvénynek a sértett nyilatkozatát értékelő rendelkezésének a megemlítése. Igaz, a szerző a dolgozat végén megismétli a sértettnek az őt ért sérelemnek illetve büntetési igényének kinyilvánításával kapcsolatos már korábban is megfogalmazott jogának a méltatását..

A dolgozatban vizsgált egyetemes kérdéskörök itthoni vonatkozásai azonban jóval jelentősebbek. Ha az esküdtbírói eljárásban a döntés *indokainak elmaradását* kérjük számon, itthon a kihirdetett és az írásba foglalt *ítéleti indokolások összhangjának gyakori hiánya* borzolja a kedélyeket, hiszen bizonyos joghatások (pl. fellebbezés hiányában a tényálláshoz kötöttség) már az előbbihez fűzhetők, s az indokok esetleges eltérése másodfokon már nem kifogásolható. Továbbmenve: ha az esküdtbírói eljárásban az laikus bírák indokolás nélküli visszavetése vethet fel a pártatlanságot megkérdőjelező problémákat, itthon az ügyész egyezségénél és mértékes indítványoknál érvényesülő determináns „büntetés-kiszabási jogosultsága” teheti kérdéssé az igazságszolgáltatási privilégium érvényesülésének és így a pártatlan és a felektől független döntés meghozatalának tartalmi kérdéseit.

A pártatlanság, a bírói elfogultság lehetséges tartalma, korlátai és határai szerepet kapott a Kúria egyes a bíróság kizárását érintő jogegységi döntésekben is. (1/1999. BJE-PJE, 1/2000. BJE-PJE.).

Tudom, hogy a dolgozat tágabb összefüggésben, a jogrendszerek ellentmondásait vagy éppen konvergenciáját tekintve vázolja a terhelti és a sértetti jogok kapcsolatát, s bizonyára szándékosan nem tekintette elsődleges feladatnak következtetései hazai konzekvenciáinak levonását. Már a cím is jelzi, hogy összehasonlító tanulmányról van szó, s hamar kiderül, hogy az összehasonlítás – bár differenciál olykor pl. a common law jogrendszerének egyes állami között – nem országokat, hanem eltérő jogi felfogásokat érint.

De éppen a vizsgált kérdések itthoni aktualitása okán markánsabban ki lehetett volna térni azokra az intézményekre és szabályokra, amelyek esetében – mint a hatályos büntető eljárási törvényünk indokolása több helyen írja – figyelembe vették a rendszerszintű modellek működéséből lezűrhető nemzetközi tendenciákat is.

Egyes sértetti kategóriákhoz tartozó eljárási résztvevők speciális jogai – pl. a sértettet érintő bűncselekmény elkövetőjének szabadlábra kerüléséről adandó értesítés -, a különleges bánásmód egyes szabályai, a jóvátétel lehetőségének kiterjesztése, beilleszthetőek lennének a szerző által vizsgált – esetenként más államok konkrét szabályozási példáival illusztrált – folyamatokba.

Mindez azért sem lett volna haszontalan, mert készül az új eljárási törvény terjedelmesnek ígérkező módosítása, s ne adjuk fel a reményt, hogy a kodifikátorok figyelembe vehetik a színvonalas tudományos értekezések megállapításait is.

Ha ez a dolgozat külföldön angol nyelven megjelenne (amire szerintem van esély), akkor szakmai körökben valószínűleg sikerkönyv lenne. Ám a szerző nevén és az egyébként impozáns irodalomjegyzéken kívül nem sok fogódzót kapna az olvasó annak megállapításához, hogy a mű pontosan hol készült. Persze e bírálatom kapcsán én is kissé elbizonytalanodtam. Vajon tényleg számon kérhető-e rendszerszintű összehasonlító tanulmányok esetében, ha azok szűkmarkúnak tűnnek nemzeti tanulságok levonásában? Nem az értekezés műfaját, célját félreértő aránytévesztés-e az opponens részéről ez a hiányérzet?

5. Végül egy alig jelentős formai megjegyzés: örültem, és követendő példának tartom, ha a hasonló dolgozatok az olvasót tárgymutató készítésével is segítik az eligazodásban. Ennek használhatósága azonban itt talán még csiszolható, az egyes címszavak olykor eltérő tartalomra utaló volta miatt.

Több ilyen találtam, elég legyen egyetlen példa. A „rehabilitáció” kifejezés három oldalszámot is feltüntet. A lényegében „helyreállítást” jelentő latin eredetű szó azonban a bűnügyi tudományokban több rétegű és több értelmű fogalmat takar.. Használják (gyakran tévesen) a büntetőjogi mentesítés megjelölésére, aztán az eljárásjogi perújítás vagy felülvizsgálat bizonyos esetköreire, a kriminológiában pedig a jóvátétel olykori szinonimájaként. A két első oldalszám valóban a sértetthez kapcsolódó jóvátétel szövegben való előfordulását jelöli, a harmadik előfordulás azonban az érzelmek büntető eljárásban való újraeledésének elemzésére mutat, itt tehát a szó feltehetően a szó köznyelvi értelmében csak a mondanivaló színesítésére szolgál. Ugyanakkor a kifejezés jogi értelemben nem teljesen azonos alakját (névszó helyett jelző – „rehabilitív” – 121. old.) a tárgymutató nem tartalmazza

6. Érdeminek nem tekinthető észrevételeim (inkább reflexióim) nyilvánvalóan nem csökkentik a mű jelentős tudományos értékét. Életkorunk előre haladtával egyre több, esetleg szorgalmas munkával készült, ám alig követhető szerkezetű, hivatalos szakzsargonoktól hemzsegő, nehezen megfejthető célú és tartalmú mű elolvasására kényszerülünk. Köszönöm a szerzőnek, hogy szellemi élményt nyújtó munkájával – ahogyan korábbi műveivel is – a gyérülő kivételek számát gyarapította. Mutasson ezzel példát követőinek, tanítványainak is, abban a reményben, hogy talán maradt még fogadóképes környezet.

Önálló kutatási eredménynek elsősorban azt tekintem, hogy a nagyívű összehasonlítás és elemzés rávilágít napjaink egyik legfontosabb büntető eljárási dilemmájára: hogyan erősíthetők az áldozatok, sértettek jogai (például a tisztességes eljárás hatókörének rájuk történő kiterjesztésével) oly módon, hogy ne adjuk fel és indokolatlanul ne korlátozzuk a terheltek védekezési szabadságát biztosító alapelvek érvényesülését sem. .

Mindez nem csak az esküdtszéki rendszer maradványainak lehetséges jövőjét, esetleges reformját, hanem néhány fogalom pl. a favor defensionis elvének újraértelmezését (de semmiképpen nem átértelmezését) is igényli, amit a szerző igen alapos szakirodalmi ismeretek birtokában, a nemzetközi bíróságok gyakorlatára is kiterjedő elemzéssel meg is tesz.

Nem kifogás, hanem éppenséggel feltétlen érdek, hogy a dolgozatban megfogalmazott óvatos válaszok újabb, folyamatosan bővülő kérdéseket szülnek. A tisztességes megoldások ma biztosan nem ellentmondást nem tűrő kinyilatkoztatások, sokkal inkább színvonalasan alátámasztott hipotézisek, s nem küldetéstudat szülte kötelező sémák, hanem alapos nemzetközi összehasonlítás eredményeképpen felvázolt ésszerű alternatívák nyomán születhetnek és fejlődhetnek.

Javaslom a mű nyilvános vitára történő kitűzését, s a védés eredményeképpen a szerzőnek az akadémiai doktori cím odaítélését.

Budapest, 2019. október 30.

Dr. Tóth Mihály